

Je načase položiť latku vyššie

Prof. Ebringer sa vo svojom článku zamýšľa nad praxou udeľovania titulov doktorov vied. Navrhuje spôsoby, ako dať do súladu túto prax s textom vyhlášky. Je však oveľa jednoduchšie riešenie: prispôbiť text vyhlášky praxi. Napríklad: Doktorom vied sa stáva osoba, dlhé roky pracujúca vo výskumnom pracovisku, ktorej doktorská dizertačná práca nie je o nič horšia ako iné práce úspešne obhájené a treba podporiť jej autoritu, lebo zastáva dôležité spoločenské postavenie.

Samazrejme, že to nemyslím vážne, ale celkom za nežartujem. S malými obmenami som totiž toto zdôvodnenie počul neraz, keď išlo o to, prečo práve v tomto prípade treba, v porovnaní s vyhláškou urobiť výnimku (samozrejme, vždy to bol prípad posledný).

Hovorí sa, že výnimka potvrdzuje pravidlo. Ako protiarگument by som uviedol elementárny fakt z matematickej logiky: Ak v jednom tvrdení pripustíme rozpor, potom už je pravdivé čokoľvek. Poučenie, ktoré si z toho treba vziať je: Stačí zopár výnimiek a každý, komu ju neurobím, sa cítí ukričdený. Navyše, výnimky sa šíria ako zhubný nádor: „výnimoční“ doktori vied ako členovia komisii a oponenti majú tendenciu robiť ich ďalej, takže sa postupne stratí cit pre to, čo vlastne je pravidlom a čo výnimkou.

Ale odbočme do histórie našej vedy. Ak odhliadneme od niekoľkých izolovaných jednotlivcov (hocijako i vynikajúcich), systematicky sa naša vedecko-výskumná základňa začala budovať až po oslobodení. Vtedy sme začínali prakticky bez skúseností, so skromnou literatúrou, takmer žiadnym kontaktom so svetom a s veľmi malým počtom osobností, od ktorých by sa bolo možné naučiť vedeckému remeslu. Áno, remeslu. Veď veda, to nie sú len vedomosti, naučené z kníh, ale aj „ako na to“, čo sa najlepšie učí systémom majster-učen, vo vede kodifikovaným v podobe školiteľ-áspirant. Preto by inak existovali vedecké školy? Zriedkavé boli a sú prípady, aby sa vedec vypracoval na špičkovú úroveň celkom sám, izolovane. Vzhľadom na nedostatok skúseností, učiteľov a so skromnými možnosťami ísť na skusy do sveta, asi vtedy nebola iná možnosť, ako robiť spočiatku aj výskum tréningový, sledovateľský, teda taký, ktorý sa zaoberá vo svete už vyriešeným problémom. Bolo treba dobehnúť svet, naučiť sa techniky, ktoré už inde vedia, a teda skúmať aj to, čo inde už vyskúmal.

Azda by sme toto štádium aj boli postupne prekonal. Každá ďalšia generácia vedeckého dorastu sa mohla poučiť od predchádzajúcej a začať o stupienok vyššie. Lenže my sme si zaumienili urobiť to akosi prirýchlo, horúcou ihlou. Naše vedecké inštitúcie –

vých chatiek na tisíc obyvateľov všetko, čím sa meria vyspelosť národa? Nie je našou povinnosťou dať svetu v kultúre, vede, technike to, čo našej úrovni zodpovedá? Utvoriť našim talentom podmienky na to, aby svetu dali to, čo mu dať môžu?

Nejde iba o nejakú abstraktnú morálnu povinnosť. Dlhodobe a na úrovni môže totiž zo svetovej vedy čerpať iba ten, kto do nej prispieje svojim dielom. Kto sa na tvorbe vedeckých výsledkov nezúčastňuje, zaostane. Veď vedecké informácie sa šíria nielen tlačeným slovom, ale predovšetkým osobným stykom a spoluprácou. Pasívnou účasťou na prednáškach, či konferenciách sa možno málo dozvedieť. Treba sa pýtať, konfrontovať stanoviská, prispieť myšlienkou do mlyna. Myslite, že niekoho baví odpovedať na nezastavené otázky? Aj zahraničná stáž je prakticky bezcenná, ak stážista nie je na takej úrovni, aby bol platným členom tohto výskumného kolektívu. S tým súvisí aj otázka zahraničných aspirantúr, o ktorých hovoril prof. Pišut (NS č. 29). Zriedka sa stáva, že by sa niektorý náš aspirant dostal k špičkovému školiteľovi. Preto by aj. Preto by si významnejší školiteľ mal vziať za aspiranta mladíka, o ktorom nič nevie, keď si z domácich môže vybrať tých najlepších z najlepších? Iné však je, keď mu renomovaný odborník niekoho odporúča. Pravda, musí to urobiť zodpovedne.

Ako to všetko súvisí s doktorátmi vied? Aj keď nemožno povedať, že titul doktora vied sploštenému chápaniu vedy celkom podľahol, predsa len je ním poznačený. Predstavte si pracovníka, ktorý roky na vedeckom mieste pracuje, robí to, čo sa od neho žiada a čo sa označuje za vedu. Nezačne postupne veriť tomu, že dosiahol vedecký výsledok? Preto by mal brať za bernú mincu práve text vyhlášky o vedeckých hodnostiach, ktorá celkom jednoznačne tvrdí, že doktorát má značiť prínos do svetovej pokladnice vedy?

Na obranu doktorátov vied však možno povedať, že zo všetkých vedeckých a vedecko-pedagogických titulov sú azda najmenej postihnuté. Nebolo by škoda verchať ich ďalej devalvovať? Prítom je zaujímavé, že vecne vlastne problém ako rozoznať vedeckú osobnosť ani problémom nie je. Vedecké obce jednotlivých vied zasa nie sú také veľké, aby sa v nich nevedelo, kto naň má, kto sa stal doktorom vied za svoje vedecké dielo a kto z iných príčin. Problém je skôr technického rázu: ako vyjadriť, že niekto je vedeckou osobnosťou pomocou formálnych, vyčísliteľných kritérií. Kvôli každému doktorátu predsa nie je možné konať referendum.

akadémie, vysoké školy, výskumné ústavy – rásli a rásli. Zabudli sme, že päťmiliónové Slovensko nemôže vyproduktovať neobmedzené množstvo vedeckých talentov a možnosti jedného vedca, akokoľvek vynikajúceho, vyskotiť ďalších tiež nie sú neobmedzené.

Hovoríme, že veda je dnes výrobnou silou, ale chápeme to akosi naruby. Ako keby veda mala výrobu suplovať. Kladieme bezmyšlienkovite rovná sa medzi vedu a výskum – dokonca aj vývoj. Tak ako klavirista nemusí byť skladateľom (hoci obidvoch si treba rovnako vážiť), ak niekto vo svojej výskumnej, či vývojovej práci uplatňuje vedecké poznatky, neznačí to ešte, že je vedcom. Napríklad, ak sa na našej súčiasťkovej báze vyvinie počítač s dobrým programovým vybavením, ktorého sériový výrobok je dostatočne spoľahlivý a uspokojuje užívateľov, je to pre spoločnosť cenné a zasluhuje si primerané ohodnotenie. A to aj vtedy, ak počítač nie je porovnateľný so svetovou špičkou. Ale za vedecký výsledok ho možno kvalifikovať iba vtedy, ak sa pri jeho vývoji použili nové, vo svete neznáme princípy. Stručne povedané: realizačný výsledok môže byť pre spoločnosť v danej fáze cennejší ako výsledok vedecký a vyžaduje si primerané ohodnotenie. Ale nie ako výsledok vedecký! Napokon, v platovej a kvalifikačnej stupnici pracovníkov výskumu sa tento rozdiel zreteľne odrazil zavedením vedeckotechnických kvalifikačných stupňov: vedúci vedeckotechnický pracovník môže bez vedeckej hodnosti dosiahnuť plat samostatného vedeckého pracovníka.

Už vidím vztyčený prst, že chcem odtrhnúť vedu od praxe. Vôbec nie. Ide len o to, aby vedci pomáhali praxi vedeckou a nie inou činnosťou. Ani nechcem povedať, že sa vedecké pracoviská nemajú starať o realizačný a sledovateľský výskum. Veď od väčšiny tisícov pracovníkov našej vedecko-výskumnej základne ani reálne viac čakať nemožno. Ale je rozumné vedu takto redukovať? Ak aj tým pracovníkom, ktorí sú chopní na viac, zaplníme všetok čas tým, že im do poslednej čiarky naplánujeme, čo majú vyvinúť (lebo aj Američania, či Japonci to už urobili, alebo to majú v pláne), a navyše im to každé tri roky zmeníme, odpílame im vlastne konár, ktorým sú pre spoločnosť užitoční: prísť s čímisi novým, neočakávaným, čo vyžaduje roky práce a čo je nové nielen pre nás, ale je zároveň trvalým vkladom do svetovej pokladnice včdy.

Ako uvádza prof. Španár (NS č. 26), objavujú sa i názory, že sme malý národ a o také méty sa ani snažiť nemôžeme, a ani si to nemôžeme dovoliť. Čo by sme už my tak mohli dať svetovej vede! A načo by sme to vlastne robili – veď z nej stačí čerpať... Lenže my už nie sme ten malý národ, utláčaný a chudobný. Máme mohutný priemysel, vyspelé poľnohospodárstvo a vysokú životnú úroveň. Je však vybavenosť domácností farebnými televízormi, či počet vikendo-

Aká je však prax? Naše obhajoby sú väčšinou nudné. Ako by už o doktoráte bolo rozhodnuté tým, že sa uchádzač k obhajobe pripustí. Obhajoba vyzerá skôr ako oslava uchádzača. Kritický posudok je výnimkou a skôr sa chápe ako keby si oponent s uchádzačom vybavoval osobné účty. Poznám niekoľko prípadov, keď predseda komisie usúdil, že práca nemá úroveň doktorskej práce. Namiesto toho, aby to priamo povedal uchádzačovi (na čo mu vyhláška dáva právo, tak ako dáva právo uchádzačovi trvať na ďalšom pokračovaní), označil prácu za nepatričnú do danej komisie. Nasledoval nechutný „ping-pong“ s prácou medzi rôznymi komisiami, ktorý sa skončil vymenovaním komisie ad hoc, hoci vegne na to ani neboli dôvody... Je takéto konanie dôstojné predsedu komisie?

Ale neviňme celkom komisie. Aj ich členovia sú ľudia zraniteľní, podliehajúci tlakom robí úľavy, výnimky. Čo nám treba? Zmena atmosféry, aby si členovia komisie spoločensky nemohli dovoliť prepusťiť slabého uchádzača a aby sa opoňení nanútili na prácu nízkej úrovne napísať priaznivý posudok. Táto atmosféra sa zo dňa na deň zmení nedá. Preto sa ešte určitý čas bez vyčísliteľných, objektívne preukázateľných kritérií nemôžeme obísť. Z týchto kritérií je kritérium citácií, ktoré navrhuje prof. Ebringer, podľa môjho názoru, najlepšie. Treba však pritom mať na pamäti, že veda a vedecké výkony sú niečím príliš mnohostranným a subtilným na to, aby ich bolo možné merať číselnými ukazovateľmi. Inak by sa totiž dali pozbierať dáta, vložiť do počítača, ktorý by vydal verdikt. Ale nemá uchádzač o vedeckú hodnosť preukázať aj schopnosť obhájiť svoje výsledky a tézy v ohni kritiky a konfrontácie s inými názormi?

Doc. Š. Jánoš sa vo svojom diskusnom príspevku zamýšľa nad tým, či vôbec má zmysel trápiť sa kvôli doktorátom – veď v mnohých vedecky vyspelých krajinách sa špičková veda robí aj bez podobnej vedeckej hodnosti. Ja si myslím, že škoda by ich bolo vzdať sa. Doktoráty majú totiž oproti iným vedeckým a vedeckopedagogickým hodnotiam jeden klad: pripúšťajú prístup verejnosti do pokračovania, pri ich udeľovaní. Ale túto možnosť dostatočne nevyužívame. Je to naša chyba.

Neviem posúdiť situáciu v iných vedách, ale napríklad v matematike situácia zďaleka nie je beznádejná. Aj tu sa urobili chyby, ale nie je ich ešte tak veľa, že by sa úroveň doktorátov nedala udržať na solidnej úrovni, ba dokonca aj zvýšiť. Je to v silách nás samotných z dvoch predpokladov: ak nebudeme robiť nijaké ďalšie výnimky a naše zodpovedné orgány nás v tejto snahe podržia.

Položme si teda latku vyššie a predovšetkým – prestaňme ju konečne podliezať. Je na to najvyšší čas.

RNDr. PAVOL BRUNOVSKÝ, DrSc.

Ústav aplikovanej matematiky a výpočtovej techniky UK